

REACTIENOTITIE CONSULTATIE

PROVINCIE :: UTRECHT

BEHORENDE BIJ KOERSDOCUMENT OMGEVINGSVISIE EN OMGEVINGSVERORDENING

Naar verwachting treedt de Omgevingswet begin 2021 in werking. Deze wet stelt een provinciale Omgevingsvisie en -verordening verplicht. Dit betreft één integrale visie en verordening voor de fysieke leefomgeving voor het gehele provinciale grondgebied. De provincie Utrecht maakt voorafgaand aan de Omgevingsvisie en Omgevingsverordening een Koersdocument wat richting geeft aan deze producten. Een *ambtelijke conceptversie* hiervan, met daarin de inhoudelijke koers, de sturingsfilosofie, het afwegingskader Omgevingsverordening en de procedurele informatie voor 2019/2020 is ter consultatie voorgelegd aan gemeenten, waterschappen, het Rijk, andere medeoverheden en maatschappelijke organisaties. Diverse partijen hebben schriftelijk op gereageerd. Daarnaast is er een *bestuurlijk overleg georganiseerd met wethouders en heemraden op 3 oktober 2018* en een werksessie met Statenleden in de *verbrede ad hoc commissie Omgevingsvisie van 8 oktober 2018*. Alle reacties die binnengekomen zijn voor 2 november 2018, zijn in deze notitie samengenomen.

Externe Respondenten:

- Rijk (ministeries I&W, BZK en EZ): ambtelijke reactie
- Regio's/gemeenten (regio Amersfoort en regio Foodvalley, De Ronde Venen, Utrechtse Heuvelrug, Veenendaal): ambtelijk en tijdens bestuurlijk overleg op 3 oktober
- Waterschappen: ambtelijk en tijdens bestuurlijk overleg op 3 oktober.
- Overige organisaties (GGD Utrecht, Oostbroekorganisaties, Veiligheidsregio Utrecht): ambtelijke reactie

Vooraf

De diverse reacties hebben ertoe geleid dat we de keuze hebben gemaakt om de uitspraken in het Koersdocument via een andere clustering samen te nemen, de volgorde te veranderen, de term 'richtinggevende uitspraken' te vervangen door 'koersen' en de nummering van de uitspraken er uit te halen. Bovendien hebben de reacties geleid tot een aantal tekstwijzigingen.

De opbouw was:

- Werkwijzen met uitgangspunten voor inhoud en proces van de Omgevingsvisie
- Basiskwaliteiten met Gezonde leefomgeving, Duurzaam en robuust bodem- en watersysteem, Veilige leefomgeving, Cultuurhistorische en archeologische waarden, Aantrekkelijke landschappen en Robuuste natuur met hoge biodiversiteit
- Ruimte voor duurzame ontwikkeling met Wonen, werken en mobiliteit, Klimaatbestendige leefomgeving, Energieneutrale leefomgeving, Circulaire landbouw en gezond voedsel en Perspectief bodemdalingengebieden.

De opbouw is geworden:

- Uitgangspunten voor de koers (Utrechtse kwaliteiten en concentratie)
- Ruimte voor duurzame ontwikkeling (wonen, werken, mobiliteit en agrarische bedrijven)
- Gezonde en veilige samenleving
- Energieneutraal, klimaatbestendig en waterrobuust
- Aantrekkelijke leefomgeving (natuur, erfgoed, landschap).

Reactie op het hoofdlijnen koersdocument en geheel van uitspraken

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Statenleden (8 okt)	Koersdocument is nog te vaag, er moet meer richting in. Ook mist de spanning van de ingewikkelde keuzes; er gaat veel gebeuren komende jaren. Draag dat meer uit. Erg serieus plan. Als vanuit gebruiker gaat kijken: levert het lol/geluk/schoonheid op? Iets van die minder serieuze invalshoek moet aangevuld worden.	Er heeft een concretiseringsslag plaatsgevonden na bespreking in de Statencommissie op 8 oktober. Ook is het Koersdocument aangevuld met een koers voor 'een prettige samenleving'.
Rijk	Positief dat provincie Utrecht het initiatief heeft genomen om te werken aan een visie als startpunt voor een Provinciale Omgevingsvisie Utrecht. Onder de indruk van het brede participatietraject dat daarvoor is gebruikt. Inhoudelijk gezien is het Koersdocument nog vrij algemeen en abstract. Het is de uitdaging deze meer algemene uitspraken te vertalen naar concrete dilemma's en keuzes. Pas dan zal het spannend worden.	Voor kennisgeving aangenomen. De genoemde 'uitdaging' wordt opgepakt in het opstellen van de Omgevingsvisie en zal tot gebiedsgerichte keuzes leiden.
Rijk	Het Koersdocument is ambitieus. Terecht, gezien de grote opgaven waar we wereldwijd voor staan, m.n. op het gebied van klimaat en energie. Maar dat legt wel grote druk om te komen tot concrete actie op korte, middellange en lange termijn. Goed dat de provincie daarbij een adaptieve aanpak als uitgangspunt neemt gezien de vele onzekerheden die de toekomst met zich meebrengt.	Voor kennisgeving aangenomen.
Rijk	In oktober is het Kabinetsperspectief NOVI uitgebracht. In het Koersdocument wordt summier ingegaan op de verhouding tot de NOVI. Het is zinvol om de relatie tussen beide stukken verder te verduidelijken. Daarnaast is het wenselijk om beide documenten nog eens naast elkaar te leggen voor een laatste inhoudelijke check op actualiteit, volledigheid en consistentie.	We hebben er in tegenstelling tot deze inbreng voor gekozen om de verwijzing naar de NOVI nog korter te maken en daarmee meer evenwicht te brengen in alle verwijzingen naar plannen van andere partijen die we opgenomen hebben.
Rijk	Met Koersdocument en Horizon 2050 zet de provincie een belangrijke eerste stap richting POVI. Knap stuk werk! Het valt niet mee om een zo breed beleidsterrein in één visie te vangen. Op de meeste punten zijn de opgaven en ambities die in het kader van UNed zijn afgesproken herkenbaar, met een heldere en evenwichtige schets van de spanningen. Waaronder de ruimtedruk en de bereikbaarheidsknelpunten.	Voor kennisgeving aangenomen.
Regio's/gemeenten	Als voorbeelden van regionale samenwerkingsverbanden worden U10, regio Amersfoort en de regio FoodValley genoemd. Zij willen ook de ruimtelijk-economische positie van het Utrechtse deel van het Groene Hart versterken in UW-regio.	Het voornemen van de thematische samenwerking in de UW-regio is bekend. Wij treden graag met respondent in overleg hoe wij hier, bijvoorbeeld in de gebiedsgerichte benadering, aan tegemoet kunnen komen.
Regio's/gemeenten	Betreft: Maatschappelijke opgave 'circulaire landbouw en duurzaam & gezond voedsel': Ruimte bieden aan de transitie naar circulaire, klimaatneutrale en natuurinclusieve landbouw die economisch rendabel is. Reactie: Hier zeg je nogal wat: dit is op bedrijfsniveau niet haalbaar. Waarom wordt er niet aangesloten bij de recente Landbouwvisie van minister Schouten? Hier wordt gesproken van 'kringlooplandbouw'. De maatschappelijke opgave zou niet moeten zijn "Is het mogelijk om volledig energie- en klimaatneutraal te zijn?" maar "Hoe worden we energieneutraal en klimaatbestendig?"	De maatschappelijke opgaven zijn opgenomen in de 'Horizon Utrecht 2050'. Deze is in juni jl. gepubliceerd en is tot stand gekomen met betrokkenheid van diverse partijen. Deze wordt niet aangepast. Om amendering te voorkomen, komen in het Koersdocument geen citaten. In ons Koersdocument sluiten we aan op de Landbouwvisie van de provincie Utrecht. Daarin staat dat we streven naar een circulaire, klimaatneutrale en natuurinclusieve landbouw die economisch rendabel is.

Vervolg reactie op het hoofdlijnen koersdocument en geheel van richtinggevendende uitspraken

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Wethouders en heemraden (3 okt)	Je kunt niet tegen de opgenomen richtinggevendende uitspraken zijn, maar werkt het ook uit in regels? Probeer niet alles dicht te regelen in normatieve kaders. Formuleer de richtinggevendende uitspraken ook vanuit perspectief gemeenten en regio. Realiseer je de spanning bij gebiedsgericht uitwerken. Zorg dat de flexibiliteit die nu wordt geschetst na vaststellen ook aanwezig is.	Voor kennisgeving aangenomen. Dit pakken we in 2019 op.
Regio's/gemeenten	Richtinggevendende uitspraken zijn nog vrij abstract, maar daarmee ook goed passend voor het provinciale grondgebied. Maken van keuzen wordt op veel terreinen nog doorgeschoven naar de Omgevingsvisie zelf. De spanning tussen de vele ruimtevragers en de keus welk belang waar moet prevaleren is herkenbaar en moet veelal nog gemaakt worden. Dat dit een gebiedsgerichte invulling moet krijgen zijn wij met u eens.	Voor kennisgeving aangenomen. Dit pakken we in 2019 op.
Overige organisaties	Koppel in het Koersdocument de verschillende opgaven rondom natuur, wonen, mobiliteit, energietransitie, circulariteit en landbouw nadrukkelijk aan elkaar. Het zijn ruimtevragers, maar hoeven niet met elkaar te concurreren bij slim multifunctioneel ruimtegebruik. Een richtinggevendende uitspraak betekent dus niet meteen een keuze die een andere mogelijkheid uitsluit, functies zijn vaak te combineren.	Voor kennisgeving aangenomen. We willen de opgaven aan elkaar koppelen bij de gebiedsgerichte uitwerking in de Omgevingsvisie.
Regio's/gemeenten	Herkennen de uitdagingen voor de meer stedelijke regio's wel, maar daar ligt hun belang niet. Ze willen hun rol kunnen pakken voor hun gebied en hun inwoners. Maken zich soms zorgen dat gebied wordt benaderd als tuin of achterland van de stad. Koersdocument laat ook de nuance zien, maar dat laat onverlet dat tegenstellingen tussen bescherming van waarden en ontwikkeling juist in meer landelijke gebieden tot tegenstellingen tussen provincie en gemeenten kunnen leiden. Onderschrijven dat onderzoek nodig is om goede afwegingen te kunnen maken. Hierbij is een goede relatie met direct betrokken bewoners en gebruikers nodig. In gebiedsgerichte processen dient dit aspect een centrale plek in te nemen.	Voor kennisgeving aangenomen. Via gebiedsgerichte uitwerkingen zal moeten blijken of en in hoeverre er overeenstemming kan worden bereikt.
Regio's/gemeenten	Nuttig dat er aandacht is voor een Onderzoeksagenda om dilemma's te beantwoorden en met de Onderzoeksagenda verschillende trajecten gelijk te gaan schakelen die in de provincie nu naast elkaar en bij de diverse partners lopen. Betrek hierbij ook het traject dat regio Amersfoort mogelijk nog gaat starten voor het vinden van nieuwe woningbouwlocaties in de regio, evenals de Regionale Ruimte en Mobiliteitsagenda.	Wij zouden in dit traject graag samen met u willen optrekken. Hierover gaan wij in 2019 in overleg.
Regio's/gemeenten	Het Koersdocument biedt geen nieuwe inzichten. De meeste richtinggevendende uitspraken richten zich op een goede ruimtelijke ordening, terwijl de Omgevingswet het gehele fysieke domein beslaat. Bij de verdere uitwerking van de Omgevingsvisie moet de provincie ervoor waken niet teveel op de stoel van het gemeentebestuur te gaan zitten. De uitspraken over woon- en werklocaties zijn belangrijk, gelet op de grote druk op de woningmarkt. Ook de uitspraak over afstemming van vraag en aanbod mobiliteit is van groot belang.	Voor kennisgeving aangenomen.

Vervolg reactie op het hoofdlijnen koersdocument en geheel van richtinggevende uitspraken

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Waterschappen	<p>De 7 maatschappelijke opgaven uit het Koersdocument zijn herkenbaar en relevant. Dit raakt de essentie van de integrale maatschappelijke opgaven waar we voor staan, met name de klimaat-, energie- en landbouwtransitie. In het Koersdocument wordt geen richting gegeven hoe de provincie keuzes maakt als opgaven tegenstrijdig zijn of dezelfde ruimteclaim hebben. Het koppelen van stedelijke ontwikkeling aan bestaande knooppunten kan bijvoorbeeld tegenstrijdig zijn met de bodemsamenstelling van de betreffende locatie, bijvoorbeeld als er sprake is van aanwezige veengrond.</p> <p>De waterschappen verwachten dat de provincie meer richting geeft op hoe we, gezamenlijk, over de opgaven heen keuzes gaan maken. Welk afwegingskader en welke criteria gaan we daarbij gebruiken? Verder zien ze graag de koppeling tussen de verschillende rollen en de verschillende richtinggevende uitspraken. Kortom, welke opgaven ziet de provincie als een regionaal belang en hoe gaat de provincie daarop sturen?</p>	<p>Het Koersdocument doet geen gebiedsgerichte uitspraken. Deze komen in de Omgevingsvisie.</p> <p>In 2019, als we gebiedsgericht gaan kijken hoe keuzes uit kunnen gaan pakken, komen opgaven en Utrechtse kwaliteiten samen. We zullen de vraag over mogelijke tegenstrijdigheid daarbij ook meenemen.</p> <p>Wat betreft het tweede deel van de inbreng: In de bijlagen is een voorzet voor de provinciale belangen opgenomen. Dit zal in de Omgevingsvisie verder worden geconcretiseerd met onze rolopvatting.</p>
Regio's/gemeenten	<p>Het vinden van een optimale balans tussen basiskwaliteiten en ontwikkelingen moeten we samen doen; het zou mooi zijn om daar samen invulling aan kunnen geven. Probeer voor de verschillende richtingen/thema's/opgaven in gesprek te komen met daadwerkelijk betrokkenen (los van de koepelorganisaties). Zij helpen daar graag bij. Concentreren ontwikkelingen snapt de gemeente. Ze is blij dat aangegeven wordt dat er voor lokale behoeften ook ruimte nodig is. Het zou jammer zijn als clustering bijvoorbeeld lokale duurzaamheidsprojecten in de weg zou zitten.</p> <p>Ruimtelijk ontwerp al in de beleidsfase inzetten lijkt de gemeente een goede zet. Vertaal dit praktisch door naar hoe dit in ruimtelijke initiatieven kan worden toegepast. Initiatiefnemers worstelen nu vaak met de vertaling naar een feitelijke situatie.</p>	<p>Voor kennisgeving aangenomen.</p> <p>Dit pakken we in 2019 op.</p>
Overige organisaties	<p>De samenhang tussen de verschillende onderdelen wordt gemist. Voorbeelden: 4.2.2 Uitgangspunt 3: het zoeken naar locaties die in de basis een gezonde omgevingskwaliteit hebben, komt hier niet terug en is wel belangrijk. Onder 4.3 wordt wel benoemd dat al in de locatiekeuze rekening moet worden gehouden met de basiskwaliteiten, waarvan gezondheid een belangrijk onderdeel vormt.</p>	<p>We hebben dit als volgt opgelost: centraal staat dat bij alle koersen twee uitgangspunten gelden: (1) We kiezen oplossingen waarmee we de Utrechtse kwaliteiten per saldo behouden of versterken, zo nodig met compenserende maatregelen en (2) We concentreren nieuwe ontwikkelingen, om zorgvuldig om te gaan met de schaarse ruimte en de Utrechtse kwaliteiten, maar er blijft ook ruimte beschikbaar voor lokale opgaven.</p>
Regio's/gemeenten	<p>Gemeente kan zich goed vinden in de gedegen aanpak die van het Koersdocument uitgaat. Er wordt steeds gezocht naar balans tussen de opgaven en de te beschermen waarden in de provincie. Het zoveel mogelijk leggen van de integrale verbanden wordt gewaardeerd.</p>	<p>Voor kennisgeving aangenomen.</p>

Reactie op uitspraken voor basiskwaliteiten

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Statenleden (8 okt)	<p>Basiskwaliteiten (is dat wat maakt dat we zorgvuldige keuzes maken, gebiedsgerichte aanpak). Reacties: Wat is echt Utrechts aan deze basiskwaliteiten? Kan scherper: waar wil je echt voor gaan? Verschilt per basiskwaliteiten of het in standhouden of verbeteren is (wat is nulsituatie en wat is ambitie?) Waardering nodig.</p> <p>Basiskwaliteit kan in ene gebied belangrijker zijn dan in het andere. Maar wat is/zijn dan betekenis/waarden van basiskwaliteiten? Zijn het toetsstenen? Wat is het ordenend kader? Waar zit de spanning? Battle tussen de waarden.</p> <p>Economisch landschap ook basiskwaliteit? Basiskwaliteiten moeten niet alleen aardgebonden zijn maar ook menselijke kwaliteiten omvatten.</p>	<p>Er is in de toelichting op koersen die passen bij basiskwaliteiten aandacht besteed aan het meer Utrechts maken van de kwaliteiten. De mogelijke spanning tussen kwaliteiten kan in 2019 gaan spelen.</p> <p>Aan de basiskwaliteiten is 'vitale steden en dorpen' toegevoegd. In samenhang hiermee is onder 'een gezonde en veilige samenleving' een passage 'een prettige samenleving' toegevoegd, waarin aandacht wordt besteed aan de inclusieve samenleving en aan het economisch functioneren van dorpen en steden.</p>

Reactie op uitspraken voor gezondheid en veiligheid

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Rijk	Goed dat gevolgen voor veiligheid vanaf het begin bij nieuwe ontwikkelingen integraal worden meegewogen.	Voor kennisgeving aangenomen.
Overige organisaties	Maak groen en gezondheid expliciet onderdeel van ieders leefomgeving. De bebouwde omgeving wordt de komende decennia klimaatbestendig, energieneutraal en gasloos, circulair, schoon, leefbaar en gezond. Geef in het Koersdocument aan dat de provincie actief ruimtelijk beleid gaat voeren om gemeenten hierbij te helpen. Koppel de ontwikkeling van nieuwe of de transformatie van bestaande woongebieden uitdrukkelijk en hard aan de realisatie van deze opgaven voor de duurzame stad. Kies voor verantwoord verdichten op een groene, duurzame en klimaatbestendige manier.	De aanzet hiervoor is op het niveau van de koersen en dus van de gehele provincie in het Koersdocument opgenomen. De nadere uitwerking hiervan en wat dit betekent voor de provinciale rol pakken we in 2019 op.
Waterschappen	Binnen het thema gezonde leefomgeving mist het onderwerp waterkwaliteit en de Kaderrichtlijn water (KRW). Waterkwaliteit is een grote maatschappelijke opgave voor ons allen en hierbij is ook de provincie nodig. Bijvoorbeeld om natuur- en waterdoelen goed op elkaar af te blijven stemmen zodat ze elkaar versterken. Neem dit op.	Het Koersdocument is aangevuld met een tekst over waterkwaliteit en het halen van de KRW doelen in 2027.
Overige organisaties	Veiligheid in het verkeer is goed te combineren met stimuleren van gezond gedrag (bewegingsbevordering).	Voor kennisgeving aangenomen.

Vervolg reactie op uitspraken voor gezondheid en veiligheid

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Overige organisaties	<p>Goed dat thema 'veilige leefomgeving' wordt gezien als een basiskwaliteit. Dit thema kan worden aangescherpt. De samenhang tussen de basiskwaliteiten als tussen de basiskwaliteiten en de thema's wordt soms gemist. Dit komt als volgt terug:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Locaties voor ontwikkelingen moeten in de basis een gezonde én veilige omgevingskwaliteit hebben. Dit komt niet terug en is belangrijk. 2. De samenhang tussen de basiskwaliteiten veilige leefomgeving en gezonde leefomgeving ontbreekt. 3. Bij de veilige leefomgeving kan een link worden gelegd met het thema aantrekkelijke landschappen. Als gevolg van langere periodes van droogte zal de kans op natuurbranden in de toekomst toenemen. 4. In het kader van rampenbestrijding en crisisbeheersing in het geval van overstroming is de VRU een belangrijke partner. Neem dit op in de tekst. 5. de link tussen klimaatverandering en de veilige leefomgeving kan worden versterkt. Allereerst wordt er alleen ingegaan op droogte als verschijnsel van klimaatverandering, maar extreme neerslag zal ook gevolgen hebben voor de veilige leefomgeving, zoals de bereikbaarheid van de hulpdiensten of uitval van vitale infrastructuren. Bij droogte worden natuurbranden gemist. 6. Er wordt specifiek ingegaan op de elektrificatie van de maatschappij. Alle andere vormen van de energietransitie ontbreken in het verhaal. Nieuwe manieren van energieopwekking, -opslag en vervoer zullen allemaal (uiteenlopende) implicaties hebben voor de veiligheid. Het gaat dan bijvoorbeeld om de thema's: waterstof, windenergie, zonne-energie, buurtbatterijen, CNG, LNG, biovergisting, bioverbranding en geothermie. Verwoord de koppeling scherper. 	<p>Puntsgewijze reactie:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Dit is niet expliciet opgenomen, maar kan wel gelezen worden in de eerste koers: 'De Utrechtse kwaliteiten zijn in beeld voordat we besluiten nemen over de aanpak van een opgave, ...' 2. Iedere koers is op zichzelf beschreven, maar de koersen worden vanzelfsprekend in samenhang gezien. 3. We hebben brandveiligheid in algemene zin opgenomen bij de koers over klimaatbestendige leefomgeving. 4. Hebben we niet in de koersen meegenomen, maar is wel in beeld voor de uitwerking in 2019. 5. We hebben de koers over klimaatbestendige leefomgeving aangevuld. 6. We hebben de koers over de veilige leefomgeving hiermee aangevuld.

Reactie op uitspraken voor bodem en water, inclusief bodemdaling

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Rijk	Goed dat gevolgen voor bodem en water vanaf het begin bij nieuwe ontwikkelingen integraal worden meegewogen.	Voor kennisgeving aangenomen.
Overige organisaties	<p>Kies voor een duurzame toekomst van het veenweidegebied. De bodemdaling in het veenweidegebied moet substantieel geremd worden. De noodzakelijke beperking van CO2 uitstoot vanuit het Klimaatakkoord geeft hiervoor een extra urgentie én brengt financieringsmogelijkheden met zich mee, zoals het Valuta voor Veen concept. Landbouw en andere gebruiksfuncties kunnen met een lager economisch rendement daardoor toch vitaal blijven of worden. Creëer kansen voor nieuwe vormen van landgebruik die geen bodemdaling veroorzaken en een bijdrage leveren aan circulaire economie, of in sommige gevallen zelfs veenontwikkeling mogelijk maken (natuur).</p>	De reactie is in lijn met het Koersdocument. Wij willen een duurzame toekomst van het veenweidegebied, werken samen met partners naar transitie in het landgebruik en kijken naar kansen door combinaties met andere maatschappelijke opgaven.

Vervolg reactie op uitspraken voor bodem en water, inclusief bodemdaling

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Overige organisaties	Zorg dat in het veenweidegebied twee nieuwe grote natuurkernen gerealiseerd kunnen worden, geef dit in het Koersdocument aan. In deze natuurkernen wordt integraal gewerkt aan de opgaven biodiversiteitsherstel, waterkwaliteit, tegengaan bodemdaling, recreatie en de realisatie van Natuurnetwerk Nederland en de Groene contour.	Hoe de transitie in het veenweidegebieden eruit gaat zien, moet nog uitgewerkt worden. Het Koersdocument bevat de toevoeging dat we in de Omgevingsvisie aangeven in welke gebieden welke transitie nodig is.
Regio's/gemeenten	In een gebiedsgerichte aanpak van het bodem- en watersysteem moeten de bewoners, eigenaren en gebruikers van dit gebied een centrale positie innemen. De effectiviteit van een aanpak staat of valt bij lokaal draagvlak. Dit geldt zeker zo zeer ook bij de bodemdalingsproblematiek. Daarbij lijkt het de gemeente zeker bij dit dossier van belang om op basis van gelijkwaardigheid aan oplossingen te werken.	Werken op basis van gelijkheid is voor ons uitgangspunt bij de uitwerking en realisatie van de maatschappelijke opgaven.
Waterschappen	De waterschappen staan volledig achter de uitspraak dat de natuurlijk systeem en/of de processen een uitgangspunt is/zijn van de visie. Dit betekent onder andere dat water een belangrijk ordeningsaspect is en dat daar aan de voorkant rekening mee wordt gehouden.	Voor kennisgeving aangenomen.
Waterschappen	Het is belangrijk dat er wordt ingezet op een forse afname van de bodemdaling. Hier zien de waterschappen een gezamenlijke opgave van provincie, waterschappen en agrariërs. Waterschappen willen graag actief betrokken worden bij het opstellen van de visie op bodemdaling. Sta bij het zoeken naar oplossingen open voor een breed palet aan mogelijkheden om de bodemdaling te remmen waarbij een gezamenlijke aanpak, open houding de basis zijn. Daarbij is het goed als provincie mee te denken waar wat mogelijk is op korte en langere termijn. Op lagere, nattere delen in de polder zijn andere perspectieven dan in hoger gelegen gebieden met een goed renderende landbouw.	Waterschappen betrekken we actief bij het uitwerken van de visie op bodemdaling..
Wethouder en heemraden (3 okt)	Voor bodemdaling is samenwerking nodig o.b.v. gelijkwaardigheid.	Gelijkwaardigheid is voor ons uitgangspunt bij de uitwerking/realisatie van de maatschappelijke opgaven.

Reactie op uitspraken voor natuur, cultuurhistorie, landschap

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Overige organisaties	Koers in het Koersdocument op provinciaal ruimtelijk beleid dat heel helder en concreet maakt welke waarden van natuur en landschap beschermd moeten worden en welke ontwikkelingen toegelaten worden onder welke voorwaarden. Dit gaat verder dan richtlijnen en intenties.	In het Koersdocument is in paragraaf 3.5 opgenomen wat onze ambities zijn. Dit sluit aan op onze Natuurvisie en op de Wet natuurbescherming.
Overige organisaties	Om de kwaliteiten van de Utrechtse landschappen te beschermen is het van belang de waarden die staan omschreven in de kwaliteitsgidsen op te nemen in de Omgevingsvisie en ze te versterken door ruimtelijke ontwikkelingen te laten bijdragen aan deze waarden.	In 3.5 verwijzen we naar de kernkwaliteiten en het belang om ze mee te nemen bij ruimtelijke ontwikkelingen.
Overige organisaties	Kondig in het Koersdocument aan dat de provincie in overleg met de gemeenten drie UNESCO werelderfgoedgebieden voor wil dragen: Nieuwe Hollandse Waterlinie, Romeinse limes en Geopark Heuvelrug.	Het provinciaal beleid beperkt zich wat betreft het UNESCO Werelderfgoed tot de door het Rijk ingestelde 'voorlopige lijst' die t.z.t. door Nederland zal worden voorgedragen. De Waterlinies en de Limes staan op die lijst, het Geopark Heuvelrug niet.

Vervolg reactie op uitspraken voor natuur, cultuurhistorie, landschap

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Overige organisaties	Voer actief natuurbeleid voor de realisatie van de vier robuuste natuursystemen: de Heuvelrug, levende rivieren, natte veenweiden en de Eem. Zet deze gebieden op de kaart, inclusief de Groene contour. Dit is cruciaal voor leefbaarheid, gezondheid, biodiversiteit en als groene tegenhanger van de grote druk op onze regio door wonen, werken en mobiliteit. Geef in het Koersdocument aan dat de kenmerken van de vier robuuste natuursystemen nadrukkelijk vastgelegd worden in de Omgevingsvisie en bewaak en bescherm deze.	De 4 systemen zijn opgenomen in de tekst van 3.5. In het Koersdocument hebben we nog geen kaarten opgenomen. Wel hebben we een streefdatum voor realisatie Groene Contour opgenomen.
Overige organisaties	Geef in het Koersdocument de ambitie aan het Nationaal Park (Utrechtse) Heuvelrug écht tot ontwikkeling te brengen. Voer het programma uit dat de gebiedspartijen hiervoor hebben ontwikkeld.	Gebiedsgerichte invulling vindt plaats in Omgevingsvisie.
Regio's/gemeenten	De gemeente onderschrijft het belang dat in het Koersdocument wordt gelegd bij cultuurhistorische en archeologische waarden en het streven om deze te behouden.	Voor kennisgeving aangenomen.
Regio's/gemeenten	Het is een mooi streven om alle ontwikkelingen in het landelijk gebied te laten aansluiten bij de kernkwaliteiten van het landschap. Hopelijk is dat haalbaar, mede gezien de grote ruimtevragers die op de provincie af komen.	Voor kennisgeving aangenomen. Bij de gebiedsgerichte invulling komt de haalbaarheid aan de orde.
Regio's/gemeenten	Kwaliteit landschap moet niet altijd voorop staan. Er is een belangenafweging nodig. Uitspraak leest nu zo dat de kwaliteit van het landschap voorop staat.	De formulering is aangepast naar: 'Wij geven een impuls aan de kernkwaliteiten van het landschap bij ontwikkelingen in het landelijk gebied'.
Regio's/gemeenten	Versoepel de regelgeving op perceelniveau, zodat samen met direct betrokkenen gewerkt kan worden aan ontwikkeling en landschap. Ga ook uit van vernieuwen van beleid hiervoor. Bijvoorbeeld als het gaat om vrijkomende agrarische bedrijfsbebouwing kan het instrumentarium best wat nieuwe creativiteit gebruiken.	In 2019 gaan we aan de slag met de regelgeving. We zullen deze voorstellen hierbij meenemen.
Regio's/gemeenten	De term 'natuurinclusief' klinkt heel mooi, maar heeft wel een praktische vertaling nodig om ook aansprekend te zijn bij inwoners en ondernemers die er iets mee moeten gaan doen. In verband hiermee lijkt het ook hier op zijn plaats niet alleen uit te gaan van vasthouden en versterken, maar ook vernieuwen toe te voegen.	Aan het eind van paragraaf 3.5 zijn voorbeelden genoemd. Het klopt dat dit nog concreter uitgewerkt moet worden om toegepast te kunnen worden. Koersdocument en Omgevingsvisie beschrijven dit op hoofdlijnen. De concretisering kan een plek krijgen in de programma's.
Overige organisaties	In de paragraaf over robuuste natuur mist de relatie met het gebruik van de natuur, zoals benoemd in de paragraaf over gezonde leefomgeving.	Dit is toegevoegd.
Overige organisaties	Uit de richtinggevende uitspraak over natuur spreekt niet de urgentie die uit de andere richtinggevende uitspraken in het Koersdocument wel spreekt. Pleiten voor een duidelijke plus op bestaand beleid. De provincie kiest ook voor een plus op rood beleid, dat kan niet zonder een plus op groen beleid. Een groene tegenhanger is hard nodig om de balans in de provincie als aantrekkelijke provincie met mooie landschappen, rijke natuur en prettig woon- en werkklimaat te behouden en verstevigen.	Onze ambities in het Koersdocument sluiten aan op onze Natuurvisie en op de Wet natuurbescherming. Via natuurinclusief ontwikkelen willen we nieuwe natuurwaarden creëren. Er zijn nieuwe ontwikkelingen waarop natuur ook kan meeliften, zoals klimaatadaptatie.

Reactie op uitspraken voor ruimte voor duurzame ontwikkeling

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Statenleden (8 okt)	Spanning zit niet alleen tussen basiskwaliteiten en opgaven maar ook tussen ruimtevragers onderling. Moet voldoende geborgd worden welke impact keuze (bv voor wonen) heeft op andere ruimtevragers.	. Dit komt in 2019 aan de orde in de Omgevingsvisie
Statenleden (8 okt)	Ruimte geven aan ruimtevragers betekent keuzes maken en kansen opzoeken. <ul style="list-style-type: none"> - New kid on the bloc: geconcentreerde grootschalige energieopwekking. - Concentreren én vitale dorpen? - Veel mensen willen een woning, veel gemeenten willen bouwen. En die letten echt wel op kwaliteit. Moeten we gemeenten niet meer ruimte geven? - Concentratie kan betekenen: grote steden, fietsfiles en verpauperde kernen. - Geen concentratie: hoe lossen we mobiliteitsprobleem op? - Mindshift nodig: hoe maken we verdichting toch aantrekkelijk/gezond? - Is groei wel een natuurlijk verschijnsel? We kunnen stoppen met huizen bouwen. - Voor energie opwekking is veel meer mogelijk dan alleen wind en zon. Ga provincie niet volbouwen met windmolens. Durf breder te kijken. - Oplossingen voor energievraagstukken kunnen tijdelijk zijn. - Er moeten afwegingen gemaakt worden tussen ruimtevragers: energieneutraal of woningneutraal? War zetten we op in? - Wat zijn kansrijke combinaties in energie/ verdichting en groei? Denk innovatiever. - Landbouw wordt minder rendabel. Wat doen we met grond die beschikbaar komt? - Klimaat of woningen is vals dilemma. Het hoeven geen tegenstellingen te zijn. Inzetten op klimaatneutraal bouwen.	Dit wordt uitgewerkt c.q. meegenomen in de Omgevingsvisie in 2019.

Reactie op uitspraken voor verstedelijking (wonen en werken)

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Overige organisaties	Leg niet te strikt de nadruk op aantallen woningen en kwantiteit. Aanbod scheidt namelijk vraag, want meer aanbod verlaagt de prijzen, wat uiteindelijk weer meer vraag in de hand werkt. Dus als je gaat bouwen om te voorzien in een behoefte, dan gaat dat per definitie een 'never ending story' opleveren voor de provincie. Denk daarom in doelgroepen. Voor welke groepen is de nood het hoogst in de provincie? Dat zijn starters, mensen met een kleine beurs en senioren. Focus op kwaliteit van de woningen die aansluit bij de behoefte van deze groepen, maakt dat zij een kans krijgen op de woningmarkt en dat de doorstroming wordt bevorderd. Op termijn kun je dan misschien wel met minder woningen af dan in scenario's is doorberekend. Vanuit de doelstelling om zuinig te zijn met ruimte en natuur en groen te behouden, pleiten ze dus voor een kwalitatieve benadering van de woningvraag en een slimme aanpak. Hierover zou de provincie afspraken moeten maken met gemeenten en projectontwikkelaars.	Voor kennisgeving aangenomen. Dit pakken we in 2019 op, waarbij we zowel de invulling als onze rol gaan bepalen.

Vervolg reactie op uitspraken voor verstedelijking (wonen en werken)

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Overige organisaties	Behoud het rode contourenbeleid. Binnen de steden en dorpen is veel ruimte beschikbaar voor woningen, voornamelijk door transformatie van leegstaande gebouwen, kantoren en gebieden. Rode contourenbeleid wordt met name door gemeenten als strak ervaren, maar kijk niet alleen naar wat gemeenten willen, maar ook naar wat gebleken effectief heeft gewerkt. Het rode contourenbeleid werkt namelijk binnenstedelijk bouwen juist in de hand en stimuleert creativiteit. In de basisprincipes die de provincie hanteert staat binnenstedelijk bouwen op nummer 1, het rode contourenbeleid draagt juist bij aan een slimme en creatieve aanpak hiervoor. Verbreed het onderzoek naar de systematiek van de rode contouren en neem ook dit soort overwegingen mee.	In de onderzoeksagenda is opgenomen dat we gaan kijken of de huidige systematiek van rode contouren en uitbreidingslocaties aanpassing behoeft in het licht van de Omgevingswet. Dit staat echter los van de prioriteit die wordt gegeven aan binnenstedelijke ontwikkeling.
Overige organisaties	Sorteer voor op nieuw ruimtelijk beleid waarbij ontwikkelende partijen evenredig investeren in rode contour én groen en natuur in de provincie. Koppel de ontwikkeling van economie en wonen dus ook aan de ontwikkeling van groen, inclusief een financieringsrelatie. Alleen door rood te laten meebetalen aan groen houden we de kwaliteit van Utrecht overeind en behoudt de regio ook op termijn haar veel geroemde waarden van natuur, erfgoed en landschap.	Voor kennisgeving aangenomen. Dit kan een rol gaan spelen in de gebiedsgerichte uitwerking in 2019.
Overige organisaties	Biedt buiten de rode contour beperkt ruimte voor enkele vernieuwende, integrale woningbouwconcepten in het buitengebied en benoem de randvoorwaarden waar deze woningbouwconcepten aan moeten voldoen. Voorkeur gaat uit naar kleinschalige bouw in het landelijk gebied, bijdragend aan omgeving, landschap en natuur (bijvoorbeeld de ontwikkeling van vrijgekomen boerenerven of nieuwe landgoederen).	Voor kennisgeving aangenomen. Dit kan een rol gaan spelen in de gebiedsgerichte uitwerking in 2019.
Wethouders en heemraden (3 okt)	Moet alle groei opvangen worden en waar? Denk bijvoorbeeld ook aan kantoren. Bij wonen, werken en mobiliteit moeten klimaat en energie de rode draad zijn, ook i.v.m. de beperkte ruimte. Benoem regio's bij de zoektocht naar nieuwe woningbouwlocaties, bijvoorbeeld regio Amersfoort. Maak de uitspraak over inclusief en circulair concreter: Wat bedoelt de provincie?	De koers over 'verstedelijking is scherper geformuleerd; de ruimtevraag wordt op een duurzame wijze geacommodeerd. Dit betekent onder meer zoveel mogelijk binnenstedelijk/binnendorps en nabij OV-knooppunten. Bij de gebiedsgerichte uitwerking in de Omgevingsvisie worden de Regio's uiteraard nauw betrokken, ook bij de zoektocht naar nieuwe woningbouwlocaties. Begin 2019, na vaststelling van het Koersdocument, bepalen we hoe.De teksten over inclusief en circulair zijn geconcretiseerd.
Regio's/gemeenten	De uitspraak om de provinciale behoefte aan woon- en werklocaties zoveel als na onderzoek haalbaar wordt acht op een duurzame wijze te accommoderen gaat minder ver dan hun Regionale Ruimtelijke Visie (RRV), waarin zij hebben verwoord deze behoefte te willen accommoderen vanwege draagvlak van voorzieningen en prijsniveau van de woningen. Koppelen aan knooppunten sluit aan bij de RRV (bereikbaarheid als sturend principe voor ontwikkelingen). Eveneens voorkeur voor binnenstedelijk/dorps boven uitbreiding, maar dat mag niet ten koste gaan van waardevolle binnenstedelijke/-dorpse groengebieden en parken.	Voor kennisgeving aangenomen.

Vervolg reactie op uitspraken voor verstedelijking (wonen en werken)

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Rijk	<p>De maatschappelijke opgaven zoals beschreven op de bladzijden 4 en 5 zijn herkenbaar. Wel is opvallend dat de vraag wordt gesteld of de provincie de te verwachten groei van economie, inwoners en mobiliteit volledig kan en wil accommoderen. Dit lijkt niet in lijn te zijn met een van de inrichtingsprincipes uit de NOVI, die er van uit gaat dat afwenteling in de tijd en naar locatie moet worden voorkomen. De provincie zegt er voor te kiezen om de toekomstige behoefte aan woon- en werklocaties zoveel als aanvaardbaar geacht wordt op een duurzame wijze te accommoderen. Net zoals hiervoor roept dat de vraag op over afwenteling. Dit staat haaks op het rijksbeleid dat uitgaat van het voorzien in de (woning-)behoefte binnen de eigen regio. Het zou betekenen dat het woningtekort (en ook andere ongedekte ruimtebehoefte) in Utrecht nog verder oploopt, waarmee de huidige problematiek verscherpt. Tegelijk wordt het ruimtevraagstuk afgewenteld naar andere provincies, waarbij niet duidelijk is waar dat moet landen. De ruimtedruk is groot en we kunnen natuurlijk niet in de toekomst kijken. Het is niet uit te sluiten dat we er samen ondanks alle inspanningen niet in slagen om in de ruimtebehoefte te voorzien. Maar het is ongewenst om de inspanningen op voorhand ter discussie te stellen! De zinsnede 'willen' geeft uiting van het aangeven dat er een grens is. bijvoorbeeld bedrijven die veel ruimte vragen op andere mogelijkheden wijzen. Dit zou dan wel in overleg met buurregio's en provincies kunnen (bv. specifiek naar Flevoland of Limburg verwijzen, overeenkomstig specialisaties en ruimtelijke mogelijkheden voor bedrijven). Wel mist hierbij de 'vernieuwing': hoe ga je anders tegen ruimte aankijken en anders inrichten, ook van de huidige ruimte die al bebouwd is? Ga je uit van wat mensen kennen / willen of ook van innovaties en aanpassingen in verwachtingen en denkbeelden (bv. over eengezinswoningen / grond gebonden wonen, afstand tussen wonen en werken, etc)?</p> <p>Het is een legitieme afweging om te kijken wat aanvaardbaar is voor het accommoderen van de behoefte aan woon- en werklocaties, al zou afwenteling van de vraag op andere stedelijke regio's niet per se een goede zaak zou zijn vanuit meerdere opzichten. De stedelijke groei van Utrecht kan op een duurzame manier plaatsvinden, maar moet er altijd gestreefd worden naar 100%? Dit in het Koersdocument laten staan biedt de mogelijkheid tot discussie en verdiepende gesprekken.</p>	<p>Dit is nu scherper geformuleerd in de koers. Aanvullend hebben we als onderzoeksvraag opgenomen: 'Kunnen we de vraag naar ruimte op een duurzame manier accommoderen?'</p>
Regio's/gemeenten	<p>De gemeente denkt graag mee in de verkenning van groot- en kleinschalige ontwikkellocaties en over een mogelijke aanpassing van het systeem van de rode contouren.</p>	<p>Dit maakt deel uit van de onderzoeksagenda en pakken we in 2019 op.</p>
Rijk	<p>Ook voor Utrecht: naast ruimtedruk is er (beperkte) krimp – vlakbij Utrecht in Zuid-Holland (en bv. lichte daling in Montfoort) – hoe gaat Utrecht daar op inspelen? Welke regionale afspraken kun je daarover maken, die flexibel genoeg zijn om bij veranderingen in de toekomst ook mee te bewegen?</p>	<p>Er is bevolkingskrimp (geen huishoudenskrimp), dit wordt benaderd vanuit het oogpunt van vitaliteit van kernen.</p>

Vervolg reactie op uitspraken voor verstedelijking (wonen en werken)

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Rijk	Een van de prioriteiten van de NOVI is een duurzaam economisch groeipotentieel. In het ambtelijk position paper "Utrecht en de NOVI" is daarvoor de drieslag "Utrecht groene, gezonde en slimme economie" geformuleerd. Naast aspecten als versterken en verbinden toplocaties Utrecht Science Park, Stationsgebied Utrecht CS, MWKZ en benutten toppositie op gebied gezondheid en agrifood. Deze positieve economische insteek als een van de centrale uitgangspunten voor het aanbod van de regio richting NOVI krijgt in het Koersdocument minder accent.	We hebben een koers over 'een prettige samenleving' toegevoegd. Deze gaat over een inclusieve samenleving en over het economisch functioneren van dorpen en steden.
Regio's/gemeenten	De gemeente vraagt t.a.v. wonen aandacht voor het tempo waarin nu wordt gewerkt en tijd en gelegenheid om regionaal en lokaal met elkaar in overleg te gaan: bestuurlijk, ambtelijk en met de samenleving.	Voor kennisgeving aangenomen. Regionaal overleg pakken we in 2019 op.
Regio's/gemeenten	In het Koersdocument wordt vooral naar de grote internationale stromen gekeken. Het Midden- en Kleinbedrijf blijft onderbelicht. Dit punt is ook aan de orde gesteld in U10-verband in het kader van de Ruimtelijk Economische Strategie.	We hebben een koers over 'een prettige samenleving' toegevoegd. Deze gaat over een inclusieve samenleving en over het economisch functioneren van dorpen en steden.
Regio's/gemeenten	De energieopgave wordt nog steeds als sluitstuk gezien. Er wordt gebouwd voor wonen, werken en mobiliteit en daarna komt de vraag hoe daar duurzame energie in te voorzien. De mogelijke beschikbaarheid van energie in de omgeving zou meegewogen moeten worden in het bepalen of en waar projecten gepland worden voor wonen, werken en mobiliteit.	In het Koersdocument hebben we nu opgenomen: 'Bij het accommoderen van de ruimtevraag voor verstedelijking betrekken we onze uitgangspunten voor Utrechtse kwaliteiten en concentratie en onze ambities voor goede bereikbaarheid, klimaatbestendigheid en energietransitie (inclusief gasloos bouwen).' Dit kan inderdaad gevolgen hebben voor locatiekeuze. Dit pakken we in 2019 op.

Reactie op uitspraken voor mobiliteit

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Overige organisaties	Sorteer in het Koersdocument voor op toekomstgericht mobiliteitsbeleid, zonder nieuw auto-asfalt en met een schaa sprong voor de fiets en het openbaar vervoer. Kondig nieuwe zoekgebieden aan voor (snel)fietsroutes in combinatie met bestaande infrastructuur. Kondig nieuwe zoekgebieden aan voor tracés voor lightrail verbindingen, om een aantrekkelijk multimodaal knooppuntensysteem te creëren voor hoogwaardig OV.	Asfalt: we focussen op schaa sprong OV en fiets, snelfietsroutes, het efficiënter benutten van wegen en koppeling van modaliteiten, zodat uitbreidingen aan het wegennet in principe niet meer nodig zijn. Zoekgebieden snelfietsroutes: In de Omgevingsvisie willen we snelfietsroutetracés opnemen. Zoekgebieden zijn al gedefinieerd (zie nieuwe Mobiliteitsprogramma). Komt in de onderzoeksagenda. Zoekgebieden schaa sprong OV (met mogelijke lightrailverbindingen): komt in de onderzoeksagenda.
Regio's/gemeenten	Sluiten zich aan bij uitspraak dat een systeem sprong in mobiliteit nodig is waarbij de focus ligt op openbaar vervoer en fiets. Dit mag nadrukkelijker in de richtinggevende uitspraak mogen terug komen.	Is toegevoegd aan de richtinggevende uitspraak, nu koers geheten.

Vervolg reactie op uitspraken voor mobiliteit

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Rijk	Met de provincie zijn we van mening dat we in de stedelijke gebieden, maar ook tussen deze gebieden voor grote bereikbaarheidsopgaven staan. Dit vraagt om samenhangende keuzes tussen verstedelijking en mobiliteit. Zoals in het Kabinetsperspectief NOVI staat beschreven zal daarbij alle inventiviteit moeten worden ingezet: er is een omslag in de inrichting van het mobiliteitssysteem nodig, waarbij alle modaliteiten meer aan elkaar worden gekoppeld. Het gaat dan niet alleen om fysieke infrastructurele maatregelen, maar ook om de manier waarop we het mobiliteitssysteem organiseren en gebruik maken van innovatie en aanvullend instrumentarium zoals parkeerbeleid.	De volgende tekst is opgenomen in het Koersdocument: "We staan voor uitdagende netwerkkeuzes en keuzes voor nieuwe ontwikkellocaties voor wonen en werken. Op termijn is een systeemsprong in mobiliteit nodig; een omslag in de inrichting van het mobiliteitssysteem, waarbij alle modaliteiten meer aan elkaar worden gekoppeld. Het gaat dan niet alleen om fysieke infrastructurele maatregelen, maar ook om de manier waarop we het mobiliteitssysteem organiseren en gebruik maken van innovatie en aanvullend instrumentarium".
Rijk	Er is geen aandacht is voor het goederenverkeer of stedelijke distributie.	Is toegevoegd.
Rijk	Het zou goed zijn als de passage over de draaischijffunctie van Nederland wordt verduidelijkt.	Is enigszins aangepast met als doel om e.e.a. te verduidelijken.
Regio's/gemeenten	Het is belangrijk aandacht te hebben voor dikke stromen. Tegelijkertijd zal er ook aandacht moeten blijven voor het faciliteren van openbaar vervoer op die plekken waar men wel afhankelijk is van Openbaar Vervoer maar waar de stromen dunner zijn. Een systeemsprong zou juist ook moeten inspelen op de mogelijkheden om dit op moderne, flexibele manieren te faciliteren.	Is toegevoegd.
Regio's/gemeenten	De uitspraak over betere afstemming van vraag en aanbod van mobiliteit in ruimte en tijd, en meer specifiek de passage over samenhang tussen netwerkkeuzes en ontwikkellocatiekeuzes is voor de regio FoodValley en Veenendaal in het bijzonder van groot belang. Dit gelet op de voorgenomen verbreding van de Rondweg-Oost en de verkeersafwikkeling naar het zuiden via de Rijnbrug bij Rhenen.	Voor kennisgeving aangenomen. Regionaal overleg pakken we in 2019 op.
Regio's/gemeenten	Snappen dat de focus bij de opgave voor het mobiliteitsnetwerk op de stedelijke verbindingen ligt. De meer perifere delen van het netwerk vragen echter ook om aandacht en creatieve oplossingen om mobiliteit voor iedereen toegankelijk te houden.	Is aandacht voor en we hebben het volgende toegevoegd: In plaatsen en op tijden waar stromen te gering zijn voor lijngebonden openbaar vervoer stimuleren en ondersteunen we alternatieve vormen van vervoer en innovatie.
Regio's/gemeenten	Er ontbreekt een uitgewerkte visie op mobiliteit in het landelijk gebied. Alleen in de context van recreatie wordt dit aspect kort genoemd, maar de opgave in het landelijk gebied is breder.	Er staan nu in Koersdocument uitspraken over bereikbare steden én dorpen, werk- en verblijflocaties.
Regio's/gemeenten	Er wordt in het Koersdocument gesproken van "passende ontsluitingen". Deze term laat echter veel ruimte voor interpretatie. Het is wenselijk om concreet te refereren naar de Ladder van Verdaas of de Knooppuntvisie van U Ned.	Is aangepast

Vervolg reactie op uitspraken voor mobiliteit

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Regio's/gemeenten	Gestreefd wordt dat bezoekers recreatiegebieden en –voorzieningen binnen 15 minuten fietsafstand vanaf woon- en verblijfplek kunnen bereiken. In niet-stedelijk gebied is een fietsafstand van 20 tot 30 minuten volgens de gemeente ook gangbaar. Verder is het goed en logisch als ook het openbaar vervoer als middel wordt genoemd.	Is aangepast
Regio's/gemeenten	Er is een systeemsprong in mobiliteit nodig, waarbij onder andere wordt gefocust op de fiets voor korte afstanden. Hoe verhoudt dit zich tot de ontwikkeling van elektrische fietsen, speedpedelecs en de studies naar snelfietsroutes? Het is de uitdaging om juist ook in het niet-stedelijke gebied te streven naar duurzaam vervoer in plaats van de auto	Snelfietsroutes en fietsen voor middellange afstanden is nu opgenomen in Koersdocument.
Regio's/gemeenten	We onderschrijven de introductie van de dimensies ruimte en tijd bij mobiliteit. Een nadere toelichting of een uitwerking van de tijdsdimensie zou deze uitspraak kunnen versterken.	Voor kennisgeving aangenomen. Dit nemen we mee in de uitwerking in 2019 richting de Omgevingsvisie.
Regio's/gemeenten	In het Koersdocument staat dat het belangrijk is dat er woningen zijn voor alle doelgroepen, dat de openbare ruimte functioneert als een ontmoetingsplaats en wonen en werken beter in balans komen. Het is wenselijk om aan die balans een samenhangend mobiliteitsprofiel toe te voegen.	Wij denken dat we met de volgende zin dit voldoende hebben benoemd: “we netwerkkeuzes moeten maken in onderlinge samenhang met de keuze voor nieuwe ontwikkellocaties voor wonen en werken”
Regio's/gemeenten	Benut optimaal het binnenkort op te leveren station Driebergen-Zeist met intercity-status, dat maximaal is ingericht als goed overstappunt voor bus, (elektrische) auto en (elektrische) fiets.	Voor kennisgeving aangenomen.

Reactie op uitspraken voor gebieden rondom de stad en recreatie

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Overige organisaties	Geef aan dat de provincie rondom de steden in samenwerking met de gemeenten groene landschappen wil versterken en ontwikkelen. Bied hier de mogelijkheid voor zorgvuldige invulling van meerdere opgaven en functies, zoals klimaatadaptatie, natuurontwikkeling, het kleinschalig verbouwen van voedsel en de opwekking van energie. Voorwaarde is dat dit de recreatieve functies en het landschap versterkt.	Voor kennisgeving aangenomen. Dit nemen we mee in de uitwerking in 2019 richting de Omgevingsvisie.
Overige organisaties	Bied ruimte aan aantrekkelijke verbindingen tussen deze groene landschappen en het groen in de stad. Bied inwoners bijvoorbeeld de mogelijkheid binnen 10 minuten te voet of per fiets in het groen te zijn! Zet daarvoor ter inspiratie het Ringpark Utrecht indicatief op kaart en ook een groene zone rondom Amersfoort.	Hiervoor is het concept Ringpark opgenomen, zowel in de tekst als de afbeelding ervan.
Statenleden (8 okt)	Mooie robuuste singel in takt maken (Ringpark) evt. daarachter weer bouwen. Voedselbos in Haarzuilen, andere blik voedsel. Iets heel anders dan massaconsumptie nu. Over die richting moet iets in Koersdocument komen.	Hiervoor is het concept Ringpark is opgenomen, zowel in de tekst als de afbeelding ervan. In 2019 in de gebiedsgerichte uitwerking vindt een verdere concretisering plaats.

Reactie op uitspraken voor energieneutraal en klimaatbestendig

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Overige organisaties	<p>Maak de provinciale ambitie “Energie neutraal in 2040” concreet met tussenstappen die aansluiten bij de doelstellingen van het Rijk (49% minder CO2 in 2030) en vertaal die samen met gemeenten in Regionale Energie Strategieën. Sorteer in Koersdocument voor op duidelijke kaders voor de ontwikkeling en komst van energielandschappen. Neem in die kaders onder andere mee dat energieprojecten worden afgestemd op en bijdragen aan de aanwezige natuur- en landschapswaarden. Geef ook lokaal eigendom mee als voorwaarde bij de ontwikkeling van deze energielandschappen. En zet in op multifunctioneel ruimtegebruik: zonneweides zijn bijvoorbeeld áltijd te combineren met andere functies, zoals natuur, landbouw, recreatie en educatie. In onze Visie Energieke landschappen hebben we hier meer over opgenomen.</p> <p>Zij pleiten ervoor te streven naar het toevoegen of versterken van waarden in combinatie het opwekken van energie. Door andere doelen mee te koppelen, hoeft het opwekken van duurzame energie niet ten koste te gaan van aanwezige waarden.</p>	<p>Klimaatadaptatie koppelen aan andere thema's is van groot belang. In 2019 gaan we de ambitie concretiseren.</p>
Wethouders en heemraden (3 okt)	<p>Waarom wil de provincie energieneutraal zijn? Is dit reëel? Hoe is de relatie met de andere provincies? Bijvoorbeeld de ruimte voor wonen en energie: alles hier of ook elders? Bijvoorbeeld opgaven uitruilen?</p>	<p>Deze ambitie hebben wij al langer. Daarbij vraagt het rijk van ons om binnen de eigen regio te voorzien in de ruimtebehoefte voor ontwikkelingen. Opgaven uitruilen als strategie past daar op voorhand niet bij.</p>
Regio's/gemeenten	<p>De uitspraak over de Ruimtelijke Energiestrategieën is onduidelijk als het gaat om de rol van de provincie. Regio's zijn hier onlangs mee gestart en kregen de indruk dat de provincie de keuzen hierin aan de regio's (lees: gezamenlijke gemeenten) laat. In het concept-Koersdocument kiest de provincie echter al voor concentratie en geeft aan eigen keuzen te maken en gemeentelijk bestuurlijk draagvlak niet als een belemmerende randvoorwaarde te zien. Hoe is dit met elkaar te rijmen?</p> <p>Voor energie is de relatie regio / gemeente – provincie niet duidelijk: wie bepaalt? Gelijkwaardigheid is nodig. Zou gezamenlijk maken moeten zijn.</p> <p>Het Koersdocument loopt vooruit op het proces van de Regionale Energiestrategie, waarin partijen in open gesprek met elkaar invulling willen geven aan de energieopgave. Het Koersdocument beperkt deze ruimte.</p> <p>Maatschappelijk draagvlak is een belangrijk onderdeel van energietransitie. Het is dan ook de wens dat de Provincie hier rekening mee houdt. Benoem nadrukkelijker dat projecten en initiatieven die lokaal en met draagvlak tot stand komen worden ondersteund. Dit is bij uitstek een opgave die meer kans heeft om van onderop tot succes te leiden dan van bovenaf opgelegd.</p>	<p>We gaan voor het behalen van de doelstellingen duurzame energie uit het Klimaatakkoord 2018 voor het provinciale grondgebied. Daarbij sluiten we aan bij de landelijke lijn. Het Kabinetsperspectief NOVI geeft hierover (verkort) aan: De RESsen geven invulling aan de uitwerking van het Klimaatakkoord voor elektriciteit en lage temperatuur warmte. Ruimtelijke implicaties van de sectoren industrie, landbouw en mobiliteit worden waar wenselijk meegenomen. Regio's en Rijk trekken samen op in de RESsen. Vanuit de inrichtingsprincipes geef NOVI mee:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Zonneweiden concurreren met andere belangrijke ruimteclaims, waaronder landbouw en natuur. Door het maximaal benutten van het beschikbare dakoppervlak in de gebouwde omgeving wordt efficiënter gebruik gemaakt van de schaarse ruimte. - Clustering van windmolens en grotere zonneweiden in het landelijk gebied voorkomt

		versnippering. Daarom moeten mogelijkheden hiertoe worden verkend, ook bovenregionaal. Belangrijke criteria bij de keuze en inpassing van deze grotere locaties zijn de aard van het landschap, water, bodemgesteldheid en het efficiënt koppelen van vraag en aanbod.
--	--	--

Vervolg reactie op uitspraken voor energieneutraal en klimaatbestendig

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Regio's/gemeenten	Is het ambitieniveau verlaagd van klimaatneutraal in 2040 naar klimaatneutraal in 2050? Het is de ambitie van de gemeente om in 2040 klimaatneutraal te zijn. Het bijstellen van de provinciale ambitie naar 2050 mag dit niet belemmeren.	Nee, het ambitieniveau is niet verlaagd. De tekst is hierop aangepast.
Waterschappen	De waterschappen onderschrijven het belang voor het oppakken van de doelstellingen duurzame energie uit het Klimaatakkoord 2018 in de Omgevingsvisie. Wijzen op de bijdragen die water hierop kan leveren, zoals TEO en TEA en drijvende zonnepanelen	Voor kennisgeving aangenomen. Dit nemen we mee in de uitwerking in 2019 richting de Omgevingsvisie.
Overige organisaties	Maak de landelijke ambitie 'Een klimaatbestendig inrichting in 2050' concreet voor de provincie Utrecht en vertaal dit samen met gemeenten naar een Regionale Adaptatiestrategie. Stuur op klimaatbestendige maatregelen voor het oplossen van wateroverlast, het verminderen van verharding en toevoegen van meer groen. Benut de komende jaren alle meekoppelkansen, klimaatadaptatie wordt standaard meegenomen in elke investering in beheer, onderhoud en herinrichting. En koppel klimaatadaptatie aan andere thema's, de transitie naar duurzame energie kan bijvoorbeeld ook benut worden voor een klimaatbestendige inrichting.	Dit hebben we benoemd bij de koers voor klimaatbestendige leefomgeving en nemen we mee in de uitwerking in 2019 richting de Omgevingsvisie.
Overige organisaties	Geef in het Koersdocument aan dat de provincie in de Omgevingsvisie plekken en pilots wil aanwijzen waar de provincie als aanjager (met financiering of door middel van experimenteerruimte) wil bijdragen aan (innovaties voor) energietransitie, circulaire economie en gezond stedelijk leven. Bied ruimte voor burgerinitiatieven, bijvoorbeeld voor groen of energietransitie. De participatieve samenleving speelt en gaat een steeds grote rol spelen.	Dit is een te concreet niveau in relatie tot het Koersdocument. In 2019 gaan we kijken hoe we vorm willen geven aan deze onderwerpen. Dit kan één van de opties daarbij zijn.
Statenleden (8 okt)	In Utrecht mee deinen met waterspiegel, toekomstbestendig inrichten t.b.v. klimaat. Klimaat verbinden met veiligheid. En ruimte bieden voor innovatie. 100% daken in Utrecht duurzaam in 2050. Tijdelijkheid is belangrijk. Bv zonnevelden niet voor altijd maken. Niet te bang zijn voor maken keuzes, want niet alles voor eeuwigheid. Ook investeren in vermindering energiegebruik.	De aanzet voor het omgaan met deze onderwerpen is opgenomen in het Koersdocument. In 2019 wordt dit verder geconcretiseerd in de Omgevingsvisie.
Waterschappen	Bij onderzoek naar geschikte grootschalige uitleglocaties moet klimaatbestendigheid een belangrijke ontwerpvoorwaarde zijn. Daarbij is extra aandacht nodig voor potentiële woningbouwlocaties in kwetsbare gebieden voor klimaatverandering, zoals bodemdalingsgevoelige veenweidegebieden. Overal zou alleen klimaatbestendig moeten worden gebouwd vanaf 2020 in lijn met het DPRA. Zie ook het onderzoek dat	De tekst voor klimaatbestendige leefomgeving is aangepast. Verder nemen we dit mee in de uitwerking in 2019 richting de Omgevingsvisie.

	<p>momenteel door de provincie Zuid-Holland en de Zuid-Hollandse waterschappen wordt uitgevoerd alsmede de klimaatbestendige ontwikkelprincipes voor nieuwbouw in de Metropoolregio Amsterdam. Voor meer informatie zie: https://www.zuid-holland.nl/actueel/nieuws/@22069/klimaatadaptief/ b. In het Koersdocument staat de Deltabeslissing ruimtelijk adaptatie en de thema's droogte, wateroverlast, hittestress en overstromingen. Hierin staan ook afspraken voor 2020. Die missen nu. Overweegt de provincie hiervoor ook een strategie of een actievere rol hierin te gaan nemen?</p>	
--	---	--

Reactie op uitspraken voor landbouw

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Overige organisaties	De landbouw zal circulair en natuurinclusief moeten worden om toekomstbestendig te zijn (maatschappelijk geaccepteerd, ecologisch en economisch vitaal). De provinciale landbouwvisie vraagt om maatregelen gericht op verbetering van waterkwaliteit (KRW) en luchtkwaliteit en een vertaling van de visie in een aantal concrete ruimtelijke spelregels (bijvoorbeeld gericht op grondgebonden veehouderij en het benutten van stoppende intensieve veehouderij voor ontwikkeling van circulariteit op regionale schaal). In ons actieplan Duurzame Landbouw met Natuur staat meer hierover	In het Koersdocument volgen we de Landbouwvisie. We zijn met u in gesprek over de invulling van het Actieplan. Dit is zeker belangrijk, maar te gedetailleerd voor het Koersdocument.
Regio's/gemeenten	Voorstel titel: Circulaire landbouw en duurzaam en gezond voedsel	Dank voor de suggestie, deze titels zijn echter vervallen.
Wethouders en heemraden (3 okt)	Nevenactiviteiten landbouw ontbreken. Dit is een manier voor de boeren om hoofd boven water te houden.	Nevenactiviteiten zien we als een mogelijkheid om invulling te geven aan de opgenomen koers.
Regio's/gemeenten	Relatie bouwstenen, Vasthouden: Stimuleren of faciliteren is passender. Waarom bijv. niet aansluiten bij ontwikkeling die al in gang is gezet zoals Regiodeal FoodValley? Om transitie in de landbouw te realiseren is 'vasthouden' niet het juiste instrument maar is juist experimenteerruimte nodig (nieuwe stallen andere duurzame productietechnieken en innovatie (zie regiodeal).	"Vasthouden" is uit de tekst gehaald. In paragraaf 4.1 en in bijlage 5 "Bouwstenen" is beschreven hoe we op bestaande ontwikkelingen zoals Regiodeals en Foodvalley willen aansluiten.
Statenleden (8 okt)	Bodemdaling en transitie landbouw zijn de belangrijkste opgaven, laat de volgorde geen prioriteitsvolgorde zijn.	Om te voorkomen dat er een volgorde in de uitspraken wordt gezien, is de nummering weggelaten.
Regio's/gemeenten	Aandacht wordt gevraagd voor ondersteuning van agrarische ondernemers die nodig is om de transitie naar circulaire bedrijfsvoering te maken.	In het Koersdocument volgen we de Landbouwvisie. Deze wordt de komende tijd geconcretiseerd via een samenwerkingsagenda. Hierin kunt u dit inbrengen.

Reactie op sturingsfilosofie

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Wethouders en heemraden (3 okt)	<p>Biedt de sturingsfilosofie voldoende basis voor samenwerking?</p> <ul style="list-style-type: none"> - Nee, inwoner ontbreekt (wel basis Omgevingswet). - Koersdocument focust op uitkomst. Omgevingswet zet proces & samenspel tussen partijen en belangen centraal. - Spreken we elkaar taal wel voldoende? - Willen samenwerken o.b.v. gelijkwaardigheid, soms compromis sluiten. <p>Samenwerken kan nooit als de ander een stok achter de deur heeft van</p>	De sturingsfilosofie is op basis van deze reacties iets aangepast. De nu geformuleerde sturingsfilosofie luidt: 'We bieden ruimte voor ontwikkelingen die passen bij de Utrechtse kwaliteiten, met het principe 'lokaal wat kan, regionaal wat moet' als basis en met de nadrukkelijke wens de doelen in samenwerking te halen.'

	beperkende regelgeving. - Bouwopgave klimaatbestendig invullen. Dit vraagt ook een sturingsfilosofie waarbij bouwers, banken, ontwerpers zich ook committeren vooraf (zie bouwakkoord ZH) - Samenwerken, flexibiliteit en maatwerk staan of vallen bij kaders die voldoende afwegingsruimte bieden om oplossingen te zoeken. - Durf je samen met de samenleving te sturen?	
--	---	--

Vervolg reactie op sturingsfilosofie

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Rijk	De sturingsfilosofie; 'lokaal wat kan, regionaal wat moet' is niet meer helemaal up to date. Je gaat erover of niet, is daar een voortvloeisel van. Ook in de NOVI zien we daar een iets andere rolopvatting in mijn beleving. Uit de voorjaarsbrief: <i>In het gedecentraliseerde stelsel van het omgevingsbeleid pakt het Rijk weer een actieve rol. Geen ingreep in de afgesproken verdeling van verantwoordelijkheden, maar wel een nadrukkelijke inzet van het Rijk om in samenwerking doelen te halen.</i> Meer dat overheden gezamenlijk opgaven aanpakken vanuit ieders eigen rol en verantwoordelijkheid. Dat ter overweging.	De sturingsfilosofie is iets aangepast (zie hiervoor) om ook meer in lijn hiermee te zijn, al is het principe wel blijven staan, omdat dit naar onze mening beter aangeeft welke afweging er gemaakt moet worden.
Regio's/gemeenten	De sturingsfilosofie van het Koersdocument (neen tenzij naar ja, mits; decentraal, tenzij) zal zich in de praktijk moeten bewijzen. Dit zou betekenen dat de gemeenten als eerste aan zet zijn. Onderlinge samenwerking veronderstelt dat de provincie rekening houdt met de gemeentelijke belangen.	Wij zijn het ermee eens dat samenwerking een belangrijke succesfactor is.
Regio's/gemeenten	Onder de Omgevingswet neemt het samenwerken op basis van vertrouwen een centrale plek in. Het concept Koersdocument geeft er blijk van dat de provincie dit ook wil; zowel met gemeenten, als met andere (overheids)organisatie en inwoners. In de praktijk kan het heel lastig zijn om op basis van gelijkwaardigheid samen te werken. Door ingesleten patronen stellen partijen zich soms dominant of juist afhankelijk op, waardoor van echte gelijkwaardigheid geen sprake is en vertrouwen onder druk staat. Dat is voor zowel gemeenten als provincie een leerproces waar we volop in zitten. Het zou goed zijn om in aanloop naar de omgevingsvisie juist dit punt aandacht te geven. Niet alleen de samenwerking bij de totstandkoming van de visie, maar juist ook de samenwerking daarna. Het zou mooi zijn als gelijk met de Omgevingsvisie ook een concreet afsprakenkader kan worden vastgesteld, waarin we laten zien hoe we het samen gaan doen. Goed om ons hierbij ook te realiseren dat het kan betekenen dat een verantwoordelijkheid anders kan worden ingevuld dan de oorspronkelijke 'eigenaar' zou hebben gedaan. Het sturingsprincipe "provincie is hoeder van de basiskwaliteiten van de fysieke leefomgeving" is niet op zijn plaats. Dit is de verwoording van een provinciaal belang. De geformuleerde rollen zijn herkenbaar. Participeren en stimuleren kan alleen goed als het op basis van gelijkwaardigheid wordt gedaan. Dit wordt verstoord als er sprake is	Dank voor de ondersteuning van de door ons gekozen werkwijze voor samenwerken onder de Omgevingswet in zowel de totstandkoming van de Omgevingsvisie, als de realisatie ervan na vaststelling.

	van regelgeving waardoor een van de partijen uiteindelijk een andere keus kan maken.	
Waterschappen	De waterschappen herkennen het principe van 'lokaal wat kan, regionaal wat moet'. Tegelijkertijd zien ze ook een aantal grote regionale opgaven, zoals de woningbouwopgave en de energie-, klimaat en landbouwtransitie. Deze opgaven zijn op dit moment nog onvoldoende uitgewerkt om op lokaal niveau te kunnen oppakken. Ze verwachten op deze opgaven een (tijdelijke) regierol van de provincie, uiteraard in samenwerking met de waterschappen en gemeenten.	We gaan in 2019 verder invulling geven aan deze onderwerpen en zullen dan ook de vraag naar een regierol van de provincie (dit valt onder de vier rollen die geformuleerd zijn) of het oppakken van een andere rol meenemen.

Reactie op uitvoeringsparagraaf

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Regio's/gemeenten	Veel van de opgaven uit het Koersdocument zijn ook voor de gemeente opgaven, maar op een ander schaalniveau. In de uitwerking van de visie en de verordening zou dit ook tot uitdrukking kunnen komen.	Dit pakken we in 2019 op als we een gebiedsgerichte uitwerking gaan maken.
Waterschappen	In par. 5.1.1. wordt gesproken over het bereiken van omgevingswaarden. Betekent dit dat de provincie omgevingswaarden gaat opstellen voor geluid, luchtkwaliteit en waterkwaliteit?	We gaan in ieder geval Omgevingswaarden opstellen, daar waar dit verplicht is. De provincie is verplicht om een programma op te stellen bij dreigende overschrijding van de omgevingswaarde voor zwaveldioxide of stikstofoxiden. Daarnaast is de provincie verplicht om omgevingswaarden vast te stellen voor veiligheid van regionale keringen en overstromingsrisico. Het bevoegd gezag is verplicht hier een programma bij op te stellen bij dreigende overschrijding van de omgevingswaarde.
Regio's/gemeenten	Bij "realiseren" wordt participatie niet genoemd. Bij "participeren" worden de inwoners over het hoofd gezien.	We hebben ons bij het formuleren van rollen geconcentreerd op onze eigen rol. Uit de overige teksten onder sturingsfilosofie volgt dat we vanzelfsprekend hierin samenwerken met relevante partijen.

Reactie op afwegingskader Omgevingsverordening

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Regio's/gemeenten	Bij de energietransitie is het (on)duidelijk welke overheidslaag hiervoor onder de Omgevingswet verantwoordelijk is en hoe de transitie gefinancierd gaat worden.	Dit moet nog duidelijk worden, maar de provincie zal hier zeker een rol in spelen. Dit leent zich ook voor een gezamenlijk programma.
Regio's/gemeenten	In het afwegingskader staat dat de provincie pas wil reguleren als opgaven op een andere manier niet aan te pakken zijn. Doe dit ook écht. Dat betekent dus ook onderwerpen los laten in het vertrouwen dat hier in een goede samenwerking oplossingen voor worden gevonden.	Klopt! Dank voor de ondersteuning van de door ons gekozen werkwijze.
Waterschappen	Voor het thema bodemdaling geldt op dit moment dat onduidelijk is wie hiervoor verantwoordelijk is. We hebben als maatschappelijke en particuliere stakeholders allemaal een deel van de verantwoordelijkheid en een deel van de sturingsknoppen. Waterschappen hebben al veel kennis en ervaring opgedaan in pilots met	Ook hierin zal de provincie Utrecht een rol pakken. Dit leent zich voor een gezamenlijk programma. Dit aanbod van de waterschappen stellen wij dan ook op prijs.

	<p>onderwaterdrainage en alternatieve teelten. Zij stellen deze kennis en ervaring beschikbaar om samen met de provincie, gemeenten en gebiedspartners op lange termijn (2050) tot een transitie in de landbouw te komen. Dit geldt ook voor de opgaven 'klimaatbestendige leefomgeving' en de 'energieneutrale samenleving'.</p>	
--	---	--

Reactie op proces

<i>Partij</i>	<i>Reactie</i>	<i>Effect op tekst Koersdocument</i>
Statenleden (8 okt)	<p>Hoe gaan we om met NOVI? Hoe gaan we om met visies van gemeenten? Participatie is belangrijk, wordt in Koersdocument al veel over gesproken. Duidelijker omschrijven hoe verschillende typen participatie gewogen worden. Maak uit of commerciële lobbyclub iets zegt of inwoner. Hoe kunnen verschillende stemmen een plek krijgen richting Omgevingsvisie?</p>	<p>Hierover is in hoofdstuk 4 en in de bijlage over bouwstenen wat meer duiding gegeven.</p>
Regio's/gemeenten	<p>De Regio Amersfoort wil graag meer tijd krijgen in de volgende fasen van de opstelling van de POVI om op voorstellen te reageren.</p>	<p>We gaan 2019 gebruiken om de Omgevingsvisie op te stellen en doen dit graag in samenwerking.</p>
Regio's/gemeenten	<p>Het verbaast dat, na een uitgebreide participatieproces tot nu toe, dit Koersdocument in een hele korte tijd en zonder een goed participatieproces tot stand komt.</p>	<p>Het Koersdocument is, na de Horizon, vooral opgesteld om de provinciale richting bij de opgaven uit de Horizon vast te kunnen stellen. Om die reden is gekozen voor een beperkter participatieproces.</p>
Regio's/gemeenten	<p>Als de provincie praat over ontwikkelingen in het landelijk gebied, geef dan de direct betrokken bewoners en ondernemers een centrale plek in het proces. Dat geldt bijvoorbeeld voor de duurzame energieopgave en de transitie van de landbouw.</p>	<p>We gaan in 2019 gebiedsgericht aan de slag en kijken graag samen met gemeenten welke betrokkenheid daarbij nodig is.</p>
Waterschappen	<p>Aanbod Utrechtse Waterschappen: zijn positief over betrokkenheid bij het tourteam en de week van het Koersdocument. Het waterschap heeft hier als mede overheid mee kunnen denken over de uitwerking van de omgevingsthema's en richtinggevend uitspraken. Wel merken ze dat door de korte tijd voor de aankondiging alles onder hoge tijdsdruk komt te staan, wat de inbreng niet ten goede komt. Bij de totstandkoming van het definitieve Koersdocument en de POVI willen zij graag actiever worden betrokken (meeschrijven in plaats van reageren op concepten). Daarvoor doen zij het volgende voorstel. De Utrechtse waterschappen willen de verantwoordelijkheid nemen voor het vormgeven en opstellen van het thema water in de POVI. Dit doen ze door een integraal projectteam te maken met de vier Utrechtse waterschappen, de provincie Utrecht, de Utrechtse drinkwaterbedrijven en Rijkswaterstaat. Dit projectteam wordt geleid door een waterschapper (thematrekker Water), die deel uitmaakt van het provinciale kernteam. De werkwijze van het team wordt in nauw overleg met het kernteam opgesteld. Ze stellen dan een gezamenlijk en integraal teksten voor het thema water op en geven ook invulling en sturing aan hoe dit thema integraal wordt opgenomen in de POVI.</p>	<p>Wij zijn positief over de constructieve inbreng van de waterschappen tot nu toe en stellen het aanbod voor een verdere actieve betrokkenheid op prijs. In het proces om te komen tot de omgevingsvisie gaan we gebiedsgericht en integraal werken. Water wordt dus een onderdeel van het integrale gebiedsgerichte beleid. Hoe we dit gaan organiseren en hoe we daarbij de externe betrokkenheid vorm willen geven wordt nog uitgewerkt. We nemen hierover graag begin 2019 (na vaststelling van dit Koersdocument) contact op met de respondent.</p>
Regio's/gemeenten	<p>In verschillende regionale verbanden wordt gewerkt aan gezamenlijke oplossingen voor de opgaven. Daarbij is het tempo vaak hoog. Gevraagd wordt om zo veel mogelijk de afstemming met die regionale ontwikkelingen te zoeken.</p>	<p>Bij de gebiedsgerichte uitwerking in 2019 sluiten we graag aan bij overleggen die in de regio reeds lopen. We maken dit dan graag voor uw regio samen concreet.</p>

